

CHLAPEC, KTORÝ MYSLÍ V OBRAZOCH A VYJADRUJE SA KRESBAMI

MICHAELA MARTINKOVÁ

písané pre K&K

úvod

Náš najstarší syn, osemročný Matej má diagnózu spadajúcu do autistického spektra, má však vysokonadpriemerné IQ. V snahe zistiť, ako myslí, som sa rozhodla, že musím zistiť, ako myslíme my. Dostala som sa až ku kognitívnym vedám. Našla som tam to, čo som potrebovala, ibaže mám intenzívny pocit, že v mozaike týchto vied chýba práve spôsob myslenia ľudí ako náš syn. A domnievam sa, že tento chýbajúci kúsok by mohol mozaiku dokonca trochu preusporiadať. Od synovho narodenia si odkladám zápisy jeho nevšedných prejavov myslenia a poznávania, ktoré na opakovanú žiadosť detských psychológov a špeciálnych pedagógov napokon asi vyjdú knižne.

V knihách o kognitívnych vedách sa v súvislosti s autizmom často uvádza len neschopnosť používať ľudovú psychológiu. Myslím si, že hlbšie poznanie autizmu, a naj-

mä jeho podôb u ľudí s vyšším IQ, by mohlo kognitívne vedy nesmierne obohatiť. Som totiž presvedčená, že títo ľudia myslia úplne inak ako my, čo sme neurotypickí.

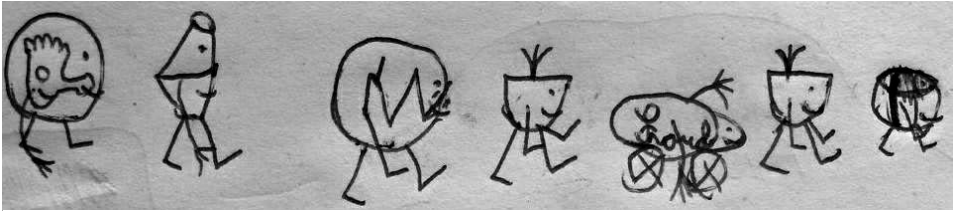
Náš syn študoval od štyroch rokov sám od seba encyklopédie, čítať začal skôr než hovoriť (čomu som dlho nerozumela) a od piatich rokov sa naozaj šokujúco zahĺbil do tém z oblasti biológie, chémie, naučil sa anatómiu človeka, embryológiu, veľa z fyziky. Ako sedemročný sa už po tretíkrát vrátil k pohybom kontinentálnych platní od predkambria po súčasnosť, čo bolo súčasťou jeho ročníkovej práce o vývoji života na Zemi. Ako osemročný sa behom mesiaca naučil organickú chémiu. Vidí asociácie medzi makrosvetom a mikrosvetom.

Hovorím o ňom, že rozpráva kresbami a myslí v obrazoch. Doposiaľ vykreslil cez 150 zošitov, ktoré si odkladám. Od štyroch rokov kreslí trojrozmerné, a to vždy témy, ktoré práve študuje, pričom takto spracúva aj sociálne situácie a problémy v škole, ktoré nezvláda.

intelektuálny vývin

Keď ako sedemmesačný začal loziť, objavil škatuľu so štipcami na vešanie bielizne a po jednom si ich zvykol obzerať. Asi o mesiac si ich začal ukladať do radu jeden vedľa druhého, poškodené odkladajúc nabok. Jeho hra bola typickým príkladom čistej systematizácie, ako o nej píše Simon Baron-Cohen v knihe *The essential difference*. S hračkami sa dlho hral tak, že ich sústredene zoraďoval, triedil, prípadne rozmiestňoval na ploche v rovnakých vzdialenostiach od seba. Napodobňovacia hra typická pre deti daného veku celkom absentovala.

Pred dovŕšením troch rokov poznal celú abecedu, ktorú sa naučil z telefonného zoz-

Autoznačkopostavičky

kognitívne schopnosti

Ako trojročný sa naučil čítať, hoci nekomunikoval. Keď mal veľmi zriedka aspoň trochu spolupracujúcu náladu, nenápadne som ho skúšala. Mala som neprestajné pochybnosti o tom, aký je. Raz pôsobil ako nadané dieťa, raz ako ťažko postihnuté. Vždy som mala len pár sekúnd, ale zakaždým si niečo uchytil a naučil sa. Raz si písmenkoval v knižke. Ukázala som mu „Aha, Maťko, Ž L T Á“. Vypísmenovala som to a potom som to prečítala celé. Nič viac. Aj napísané to bolo žltou. Trvalo len pár sekúnd, pokým sa celý šťastný rozosmial, zopakoval to, a už sám pokračoval s bielou, červenou a ostatnými farbami.

Dlho odmietal čítať aj počúvať rozprávky. Napriek tomu som našla dve celkom nevinné rozprávkové knižky o zvieratkách, ktoré časom toleroval. Najprv som mu ich občas čítala ja, neskôr si ich z času na čas vzal sám, hoci neustále jednoznačne uprednostňoval text encyklopedický. Encyklopédie mu poskytovali fakty, kde boli pojmy viazané na obrazové znázornenie konkrétneho objektu či vzťahu objektov. Klasické rozprávky z kníh ako aj televízne, mýty a náboženstvo s akýmkoľvek náznakom násilia (hoci aj vedúceho k víťazstvu dobra) pre neho asi nadhlo zostaný problémom. V prvom ročníku v škole čítali rozprávku o Červenej čiapočke. Matej ju nepoznal, tak ako ani ostatné klasické rozprávky. Počas jej čítania sa rozkričal (zrejme od hrôzy z toho, že ich zjedol vlk). V prvom ročníku komentoval záujem detí o rozprávky formou: „Detičky majú rady rozprávkové klamstvá.“ Mal rád „detičky“, veľmi sa chcel medzi ne

začleniť. Nerozumel však rozprávkam, ktoré deti zaujímajú a nemal rád klamanie, ku ktorému sa deti občas uchýľujú. Kľamanie nevie včas identifikovať, a ani vhodne použiť. Jedna z prvých rozprávkových knižiek, ktorú si obľúbil, mala vždy krátky text na jednej strane a relevantný obrázok na druhej. Matej čítajúc text vetu za vetou si sledoval „fakty“ na obrázku, pričom typické prežívanie deja s postavami absentovalo. Časom začal v rozprávkach hľadať poučenie. Často toto poučenie (jeho slovami „pravidlo“) dokonca citoval, ak si myslel, že sa k určitej sociálnej situácii hodí. Je zaujímavé sledovať, AKO číta rozprávky. On sa ich učí, ako sa my učíme fyziku či biológiu. Hľadá tam logické súvislosti. Číta si ich vždy niekoľkokrát za sebou, odhaliac zakaždým viac a viac. Učí sa to, čo necíti intuitívne. Snaží sa nájsť a pochopiť pravidlá, ktoré platia vo svete sociálnych vzťahov.

rozvoj komunikácie

Jedným z diagnostických kritérií autizmu je oneskorený nástup rozvoja reči, ak k nemu vôbec dochádza. Hoci prvé slová začal používať v obvyklom veku, až neskôršie som si uvedomila, že ich používal len na popisovanie objektov, ale nie na komunikáciu. Späť som presvedčená, že slová vnímal ako zvukovú asociáciu k vizuálnym podnetom, ktoré ho zaujímali.

Ako päťročný sa ma spýtal koľko je 1 mínus 2. Práve v tomto čase som bola neskutočne šťastná z toho, že sa konečne občas začal pýtať, keď chcel niečo vedieť. Každá jeho otázka bola pre mňa rajskou hudbou, i keď pri odpovedi som vždy mala

čo robíť (čo je to elektrina, hmota, vesmír, ...). Stále platilo, že moja odpoveď musela byť stručná, jasná a obsažná. To vlastne platí doposiaľ. S dôrazom na stručná.

Jeho nezrozumiteľné vyjadrovanie súviselo aj s tvorbou množstva neologizmov, ktoré sme často horko-ťažko identifikovali, a nechcel od nich upustiť. Keď som občas zistila, aké slovo si takto zadefinoval, snažila som sa ho naučiť alternatívu, pre nás zrozumiteľnú. Reagoval nešťastným plačom – kazila som mu jeho krásny systém zvukovo-obrazových asociácií. V piatich rokoch si vytvoril novotvar – univerzálne prídavné meno „udovný, udovná, udovné“, ktoré veľmi často používal, nakoľko jeho bežná slovná zásoba bola dlho dosť skromná, a len ťažko sa nám ju darilo rozširovať. Ak som s ním chcela hovoriť o nejakej bežnej téme, začal hučať a povedal, že už nemám rozprávať. Alebo: „Už choď preč, chcem byť sám, nechcem sa rozprávať“.

Dospelá autistka Temple Grandinová začína svoju knihu *Thinking in pictures* slovami „Myslím v obrazoch.“. Slová sú pre ňu

Mamička a Matejko si kreslia

cudzou rečou. Hovorené i písané ich prekladá do farebných filmov doplnených zvukom. Tieto filmy bežia v jej hlave ako video. Ak to svojej mysli dovolí, videá jej preskakujú na základe voľných asociácií. Uvedené presne zodpovedá tomu, čo vidím u nášho syna s tým rozdielom, že on zatiaľ nie je natoľko pánom svojej mysle.

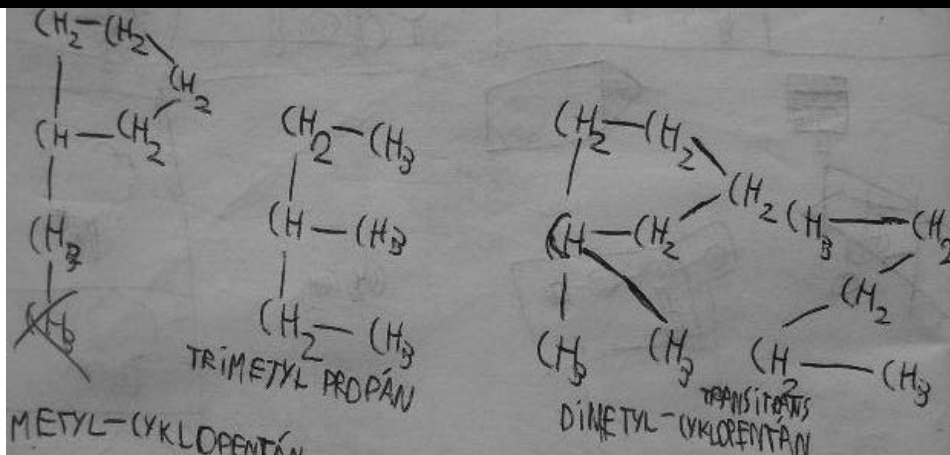
Keď mal Matej päť rokov, snažila som sa na zlepšenie jeho bežnej slovnej zásoby a schopnosti spolupracovať využiť prácu na počítači. Stanovili sme si pravidlá: Najprv si napíšeme nejaký zážitok z predchádzajúceho dňa alebo aj iný príbeh, ak chcel. Príbehy boli zamerané na bežné situácie, ktorým sa Matej vyhýbal a vytesňoval ich zo svojho života. Ja som písala a on súvisle čítal z obrazovky. Potom som od neho chcela, aby vymyslel názov príbehu (ako kontrola porozumenia). Nakoniec si za odmenu sadol k počítaču on a písal si svoje.

Má trošku zmätok medzi slovami veriť – vedieť, klamať a myliť sa a podobnými dvojicami slov. Veľa mu treba popisovať rozdiely medzi klamstvom, omylom, fantáziou, tajomstvom a prevapením. Už sme si to viackrát definovali a uvádzali príklady, ale v praktickom používaní sa stále často myli. Všetko, čo presne nezodpovedá zmyslami vnímateľnej reality, má tendenciu nazývať klamstvom. Doposiaľ nevie dobre rozlíšiť, či sa niekto smeje s ním, alebo z neho.

„Obraz je silnejší ako slovo.“ Túto vetu povedal Maľko z ničoho nič ako sedemročný. Zaujalo ma to, tak som sa ho spýtala, ako to myslí. Odvetil, že keď niekto niečo povie, môže to byť pravda, klamstvo, alebo sa môže aj myliť a je ťažké presne to určiť. Ale keď niečo vidíme (napr. na obrázku), hneď vieme, ako to je (a tým to prestáva byť predmetom pochybnosti).

vnímanie pocitov

Keď som sa prvýkrát dočítala o problémoch so symbolmi u autistov, skúšala som,

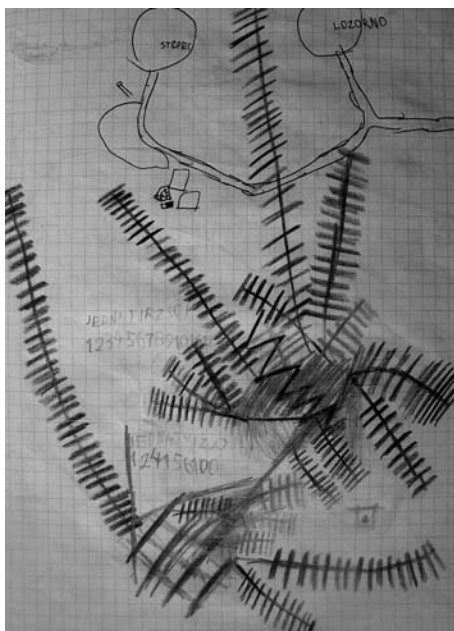
Chemické písmená

ako je to uňho. V technickej oblasti má práve naopak predstavivosť, schopnosť asociácií, symbolov a kódov nekonečnú, a často ťažko postrehnuteľnú a pochopiteľnú. Páčilo sa mu, keď som mu povedala, že srdce je symbolom lásky. Usmieval sa. Odvtedy zakaždým, keď od niekoho dostal lentilky, mi doniesol jednu červenú (ako srdce). Najprv som nepochopila, o čo ide, ale keď sa to stalo viackrát, začala som sa ho vypytovať, a po menšom úsilí som to z neho vydolovala. Nespomínam si, že by som v tej súvislosti hovorila o červenom srdci. To si už myslím dospával on. Nikdy nič nepovedal, len mi ju vtlačal do ruky. Tak prejavoval lásku.

V prvom ročníku som dlhšiu dobu nevedela prísť na koreň tomu, prečo začal hovoriť, že ho v škole nikto nemá rád. Do školy i zo školy chodil usmiaty. Mal dvoch spolužiakov, s ktorými sa vtedy veľa rozprával ako aj hral. Až som si raz dala dokopy jeho snahu premeniť „bojové“ záujmy spolužiakov na „kontinentové“, neskôr jeho nervózne poznámky, že kamaráti by sa už mali prestať zaujímať o kontinenty a mali by sa začať zaujímať o embryológiu, ako aj mnoho iných indikácií. Pochopila som, že on si vlastne zadefinoval „mať rád“ ako prejavovať záujem o to, čo baví jeho – Mateja. Čakal, že ak on zmení záujem, ten kto ho má rád, urobí to isté. Jeho kamaráti tak však

nečinili, a to ho miatlo.

Matejova veľmi nízka schopnosť empatie sa prvé roky prejavovala tak, že ak som sa napríklad udrela, bolo mu to smiešne (moja reakcia na bolesť, ako sa pri tom tvárim, aké vydávam zvuky), zatiaľ čo o dva a pol roka mladší syn Ondrej ma ľutoval a utešoval (na rozdiel od Mateja, menší Ondrej si uvedomoval moju bolesť). Matej mal čosi vyše roka, keď som sa raz silno porezala na ruke a krv mi tiekla prúdom. Bolelo ma to, bolo mi na odpadnutie a Matej dostal záchvat smiechu. Ak sa manžel nahneval, Ondrej sa bál a utekal sa schovať (ku mne), sťahoval kútiky a „šlo mu do plaču“, zatiaľ čo Matej sa zvonivo smial alebo to ignoroval. Na druhej strane nás zase raz prekvapil nečakaným pohladením dievčatka, ktoré udrel iný chlapec. Vždy, keď reagoval nevhodne, hovorili sme o tom v zmysle „ako by si sa cítil Ty“... Dávala som si pozor, aby to vždy pochopil. Neskoršie sa až zľakol, keď si uvedomil, čo urobil. V poslednom čase je sebou až frustrovaný, ak mu situáciu ukážem z inej strany. Sklamane a smutno povie: „Zase som urobil chybu.“. Niekedy som s deťmi cvičila „pocity“. Ako sa človek tvári, keď je veselý, smutný, bojí sa, niečo ho bolí. Dlho mu bola smiešna situácia, smutná, nahnevaná či ubolená tvár. Pôsobil bezohľadne, hoci taký nebol. Spočiatku občas pohladil najmladšiu

Čiarokresba

sestričku, ak si ublížila. Vždy sme ho za to veľmi pochválili. Neskôr, keď manžel pozoroval hokej a nejaký sused začal vrtať vrtačkou a manžel sa rozčúľil, Matej sa nezačal smiať ako obvykle, ale prišiel sa ho spýtať: „Tatinko, prečo sa hneváš?“ Mal takmer osem rokov, keď som sa pri vyťahovaní horúceho jedla z trúby adekvátne (žiadne zvuky navyše) zvukovo prejavovala. Matej sa ma s účasťou spýtal: „Popálila si sa, maminka?“ Je radosť občas počuť a vidieť, že roky vysvetľovania prinášajú výsledky. Naposledy sa Ondrej udral a plakal. Matej sa snažil nerozosmiať, i keď mu mykalo kútkom. Potom to komentoval: „Snažil som sa udržať prázdnu tvár.“ Prišlo mu teda veľmi smiešne ako Ondrej vyzeral a aké zvuky vydával, ale ovládal sa, lebo si uvedomoval a rozumel tomu, že brat sa udral a že ho to bolí...

Len nedávno som si pri čítaní kníh z oblasti kognitívnych vied uvedomila zmenu vo vnímaní bolesti, ku ktorej u Mateja došlo. Ako maličký dvoj- až štvor-

ročný chlapec vydržal chodiť na neuveriteľne dlhé prechádzky bez jedinej sťažnosti na boľavé nožičky. Určite ho boleli, ale neuvedomoval si to. Tak to pokračovalo až do jeho siedmich rokov, keď sa po prvýkrát na výlete sťažoval, že nevládze, že ho bolia nôžky. Bolo to v období, keď sme takmer každý deň riešili aj sociálne problémy, nakoľko si začal uvedomovať a všimáť, čo robia deti okolo neho, teda hlavne v škole. Ako keby prešiel nejakým kritickým štádiom rozvoja vedomia, čo naraz prinieslo uvedomovanie si únavy, bolesti, ako aj sociálnych nedorozumení či svojej odlišnosti. Zároveň mu to prinieslo možnosť začať vedome ovplyvňovať svoje správanie.

Učím ho chápať, že druhí majú iné túžby, predstavy ako on. Že ich chcú realizovať tak isto ako on. Učila som ho, že keď niekto plače, alebo sa zlostí, nesmie sa smiať, hoci výzor tváre toho človeka alebo jeho správanie sa mu môžu zdať smiešne. Do nekonečna sme hovorili na tému „ako by si sa cítil Ty na mieste druhého“ a asi ešte dlho budeme. Učila som ho a učím niektoré frázy pre konkrétne sociálne situácie. Učím ho, že ak niekto povie niečo, čo nezodpovedá skutočnosti, nemusí to byť klamstvo, môže sa myliť. Po každom sociálnom nedorozumení si celú situáciu do detailov rozoberieme a odkrojujeme, pričom spolu hľadáme správny postup. Učím ho adekvátne reagovať, keď ho niekto osloví.

Nie je necitlivý, ako často pôsobí. Dokonca je oveľa citlivejší než jeho rovesníci či väčšina populácie, akurát niektoré veci si neuvedomuje, a reaguje zdanlivo bezcitne. Myslí inak, cíti inak.

Rozprávala som sa nedávno s deťmi o tom, čo je v živote najcennejšie. Že sú to „veci“, ktoré sa nedajú kúpiť za peniaze. Cítila som hrdosť, keď náš autista uviedol okrem iných správnych konkrétnych príkladov aj slovo „láska“...

socialita

Medzi druhým a štvrtým rokom javil náš

chlapec mnoho autistických čŕt. Dlhé hodiny dokázal byť zaujatý samostatnou, často opakujúcou sa činnosťou. Kričal na neznámych miestach, ignoroval ľudí, pričom z niektorých mal panický strach. Nemal záujem o sviatky, nechcel nikomu blahoželat a nechcel, aby ktokoľvek blahoželal jemu. Nechcel darčeky, ktoré sme preberali my rodičia a museli sme ich nasilu rozbaľovať i na Vianoce, a to za jeho kriku. Neznášal spoločenské prípitky v rodine či skupinové rodinné fotografovanie. Na prechádzkach trval stále na tej istej trase, pričom malá zmena (auto zaparkované na mieste kadiaľ zvykol chodiť) znamenala záchvat kriku. Prvý sviatok, ktorý mu urobil radosť, boli meniny, keď mal takmer tri roky, a hlavne darček: magnetické písmená a čísla. Najprv ako zvyčajne darček nechcel, ale keď sme ho rýchlo rozbalili a ukázali mu obsah, strašne sa potešil. V ranom detstve, tak do druhého roku života, nejavil záujem o deti. Po druhom roku jeho nezáujem po niekoľkých negatívnych skúsenostiach začal prerastať do úsilia vyhnúť sa situáciám, ktoré mu ubližovali – čiže prítomnosti detí ako takej. Neschopnosť intuitívne porozumieť sociálnym kontaktom ho ťahala do izolácie.

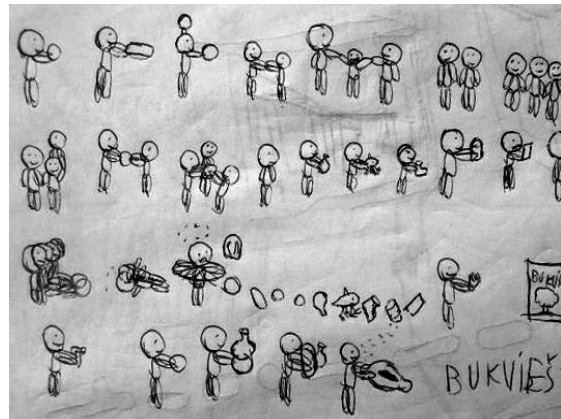
Mal tri roky a päť mesiacov, keď sa prvýkrát „sociálne“ hral s plyšovými zvieratkami. Opakoval moje vety zvyčajne adresované jemu, keď som sa ho snažila vylákať von: „Poď už ideme na prechádzku, ideme pozerat čísielká, poď so mnou“.

Ako päťročný už chcel chodiť medzi deti, tak som začala s postupnou „desenzibilizáciou“. Hrával sa síce väčšinou sám, ale cítil sa pri deťoch dobre. Konflikty z neporozumenia boli stále časté, ale zriedkavejšie.

Keď na deti prestal reagovať krikom, občas sa placho a nešikovne snažil začleniť. Rovesníci bývajúc v okolí ho ako päťročného v priebehu niekoľkých sekúnd odmietli. Smiali sa mu, lebo používajúc svoje špeciálne slová a témy pôsobil ako čudák. Raz ho tiež vyhánali spomedzi seba,

a keď neodchádzal, usmieval sa, niečo im neustále rozprával a zavádzal im nechciť pri hre, tak ho jeden z nich náznakom kopol. To už asi pochopil a odišiel trošku ďalej. Odtiaľ ich naďalej s roztržitým úsmevom pozoroval, ako sa hrajú s loptou a staval si v piesku sám svoje stavby. Niet divu, že autisti si väčšinou volia samotu pred ubližovaním či výsmechom.

Keď nastúpil do školy, bol medzi deťmi šťastný, hoci mesiac po nástupe sme čoraz častejšie riešili frustrácie z neporozumenia. Mal strach z divších prejavov temperamentných detí. „Žiaľ, záujem detičiek o bojové hry sa rozširuje“ bolo časté Matejovo konštatovanie toho, že zápasenie a kľbčenie baví čoraz viac detí v triede. Miera zvládania sociálnych situácií v škole korelovala s jeho správaním doma. Keď začal mať viac záchvatov kriku, vedela som, že je to na neho veľa. Keď sa mesiac po začiatku druhého ročníka situácia vážnejšie zhoršila, začala som s ním chodiť na vyučovanie. Ku koncu školského roka som si uvedomila, že moja prítomnosť v triede nielen upokojila Mateja, ale neočakávané spôsobila aj to, že Matejovi spolužiaci vidiac ako sa k nemu správam, zmenili aj svoj prístup. Celkovo má s deťmi neporovnateľne lepší vzťah, veľa zvládne s úsmevom na perách a z detí nemá pocit ohrozenia tak ako v čase, keď

Tvarové chemické asociácie

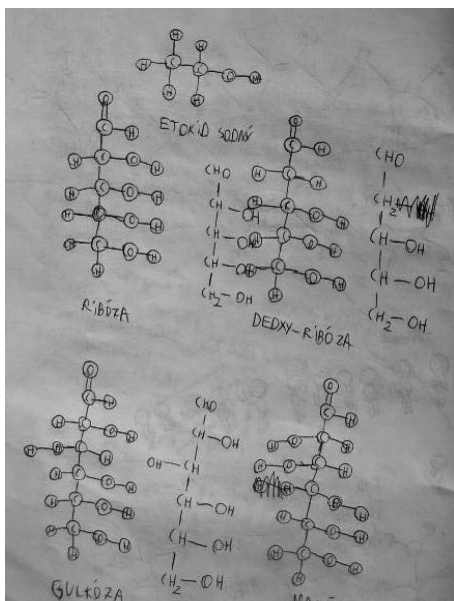
som s ním začala chodiť do školy. Aj reakcie detí na neho sú mnohonásobne tolerantnejšie a trpezlivejšie ako spočiatku. Zdá sa, že je dobré, ak deti prostredníctvom mojej prítomnosti a môjho prístupu k Matejovi vidia, že mu treba pomáhať. Myslím, že je to všestranné emocionálne obohatenie. Pre Mateja, aj pre jeho spolužiakov a spolužiačky.

Matej sa zo sociálnych pravidiel už veľa naučil. Povedal mi, že sa snaží (konať tak, ako sa očakáva). Veľa sa o tom rozprávame, a hoci je stále často frustrovaný z nepochopenia a občas sa ponosuje, že pravidiel je priveľa, rozumie čoraz viac. Nekonečné opakovanie „ako by si sa cítil Ty“ či „nerob druhému to, čo nechceš, aby iní robili Tebe“ pomaličky prináša svoje ovocie. Od siedmich rokov sa neúnavne snaží pochopiť pravidlá v sociálnom svete. Usiluje sa logicky priblížiť k tomu, čo je nám dané intuitívne. Dokonca mi raz povedal, že sa snažil poradiť spolužiakovi, ktorému iní chlapci robili zle a provokovali ho. Má silný zmysel pre spravodlivosť. Sám niekedy pri čítaní príbe-

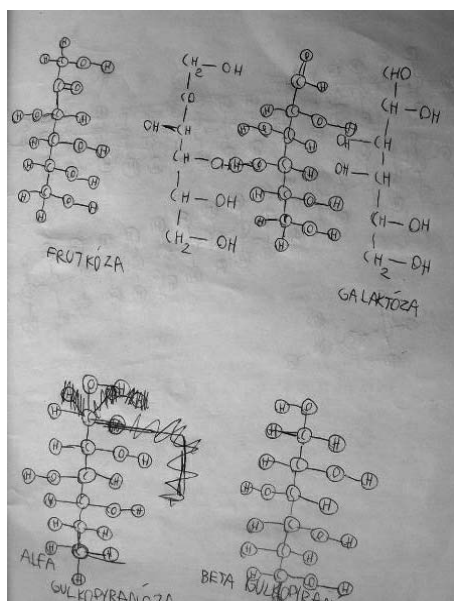
hu objaví niečo „prekvapujúce“ a príde mi nadšene oznámiť, že „z toho vyplýva nové pravidlo“. Niekedy je úsmevné, čo a ako pochopí.

Temple Grandinová vo svojej knihe (s. 137) spomína, že jej trvalo roky, pokým si vytvorila svoju zbierku sociálnych skúseností a naučila sa vhodným prejavom v správaní. V detskom veku nedokázala sama identifikovať sociálne pravidlá. Často nechápala, prečo sa jej rovesníci smejú. Neskôr si svojou priamočiarosťou privolala niekoľko konfliktov v pracovných vzťahoch. Napriek tomu, že sa naučila správať taktne a diplomaticky, stále sa vyhýba situáciám, ktoré ju môžu priviesť do problému.

Matej od raného veku nechcel hrať spoločenské hry. Spočiatku som si myslela, že spoločenské hry odmieta, lebo nerozumie ich zmyslu. Neskôr som sa domnievala, že ho nebavia. Ako osemročný mi však pri jednom rozhovore povedal, že spoločenské hry (a hlavne súťaže) nechce hrať preto, lebo niekto musí vyhrať a niekto prehrať. Pre teoretickú možnosť prehry odmieta hry,

Cukry I.

Cukry II.

ktoré by ho inak bavili. Dobrovoľne trpí a izoluje sa za účelom prevencie pred väčšou bolesťou. Nedávno svoje odmietnutie hrať spoločenskú hru ticho komentoval slovami „nechcem privolávať smútok“.

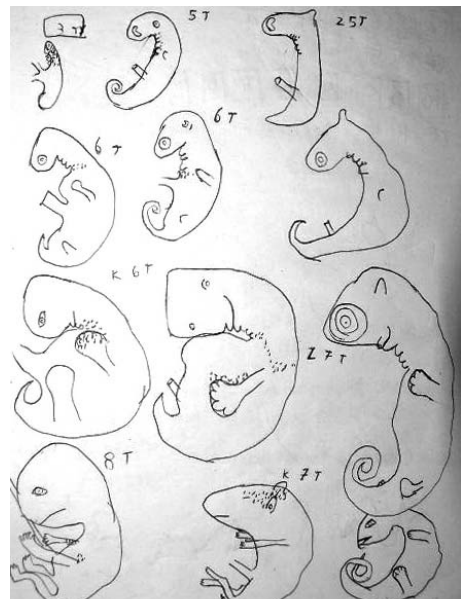
Dlho nepoužíval mená detí, a to ani spolužiakov. Pozná ich, lebo keď o niekom hovoril, vždy vedel na nakreslenom zasadačom poriadku triedy ukázať, kde dotyčný sedí. Mená detí z iných tried nepozná, avšak keď o niekom takom hovorí, vie z ktorej je asi triedy. Členov rodiny už dlho oslovoval bežným spôsobom, keď začal meno vyslovovať aj u jednotlivcov mimo najužšej rodiny. Postupoval širšou rodinou (ujovia, tety, bratrance, sesternice) a pokračoval tými, ktorým absolútne dôveroval, a ktorí sa k nemu vedeli s citom priblížiť.

Ako sedemročný už vedel niekedy voči bratovi prejavíť záujem o to, čo tento urobil. Aj to sme sa dlho učili. Ondrej mal niečo vymodelované a Matej sa ho spýtal, čo to je – jeden objekt za druhým. Bol to úprimný záujem. Inokedy Ondrej vymyslel nejakú hru alebo hovoril o nejakej zo škôlky a Maťko chcel pochopiť pravidlá. Pýtal sa tým svojím spôsobom: „Čo máme na začiatku? Čo sa musí urobiť prvé? A čo potom?“ Chcel tým povedať, s čím sa to hrá a aké sú pravidlá. Prvýkrát prejavil záujem o niečo, čo sa týka druhého. Snažím sa ho viesť k tomu, aby si všimol druhých. Najväčším úspechom v tomto čase bol výrok: „To je pekná stavba Ondrejko, môžem to zbúrať?“ Povedal to takým umelo milým, naučeným tónom. Po Ondrejovom súhlase nasledovalo zúrivé búranie a lietanie Lego kociek po okolí. Učili sme ho stavbu kľudne rozmontovať. Ak som ho stihla upozorniť, tak to dodržal. Čím bola Ondrejova stavba krajšia a čím viac ho zaujala, tým ťažšie to bolo. Matejovmu pokroku neoceniteľne pomohlo, že má brata a sestru a to, že som rozvoj ich vzťahov mohla pozorne sledovať a prípadné problémy v zárodku ovplyvňovať.

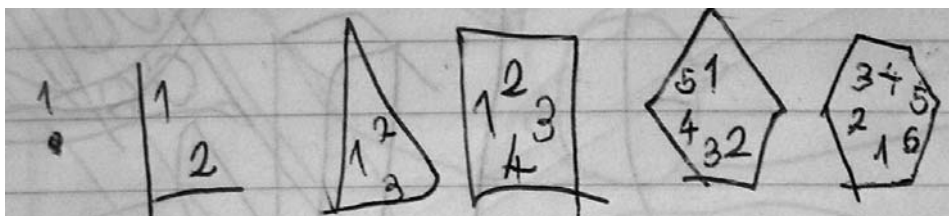
Na počítači raz robil Zoo podľa želaní najmenšej sestry. Robil to len preto, aby jej urobil radosť a bol šťastný, že si s ním šteboce. Často sa rozpráva s mladším bratom a rád mu vysvetľuje. Robí to nesmierne ochotne. Žiaril šťastím, keď sa koncom druhého ročníka skamarátil so spolužiačkou. Otvorí celé svoje plaché a čisté srdce tomu, kto k nemu pristúpi so záujmom a úprimnosťou. O autistoch sa hovorí, že sú samotári a nemajú záujem o druhých. Do veľkej miery je to pravda (pre ich bohatý vnútorný svet im samota na rozdiel od väčšiny neurotypických ľudí možno nerobí až taký problém), ale je to hlavne dôsledok. Často ide o formu ich obrany pred možným neúnosným zranením ich svojím spôsobom citlivej duše. Nedobrovoľná samota bolí, ale nepochopenie, prehra a výsmech bola mnohonásobne viac.

záver

Skúste si sami predstaviť, že by ste mohli z úst vypustiť len vety, ktoré si viete predstaviť vo forme obrazu, resp. filmu. Skúšala

Embryo človeka, myši a jašterice

som to, je to veľmi ťažké a vyčerpávajúce (aspoň pre neurotypického jedinca). Preto som niekedy taká strašne unavená, až sa mi nechce, ak vidím a počujem, že Maťko používa nejaké slovo zle, alebo sa nejako nevhodne zachová. Najprv si musím predstaviť obraz a potom ho logicky popisovať alebo vypracovať v hlave algoritmus správneho postupu konania. Tak asi postupuje aj autista, nakoľko on musí pri každej sociálnej situácii prebehnúť všetky naučené alternatívy ako počítač a napasovať reakciu na to, kam sa to najlepšie hodí (na základe jeho asociácie). A to je ešte asi šťastie, ak tú snahu má a nevzdá to. Čím viac ho naučím, tým viac alternatív bude musieť zvážiť. A to ešte nepočítam s faktorom sklamanie v prípadoch, že zdanlivo tá istá situácia priradením zodpovedajúcej reakcie nemusela byť uspokojivo riešená (nevhodná asociácia), nakoľko my – neurotypickí sa nechováme podľa vzorca. Všetky takéto situácie riešime intuitívne. Väčšina nášho rečového prejavu by automaticky vypadla (ako napríklad celý tento text úvah alebo vety typu: „Ako sa máš?“, „Čo ti je?“). A presne v tej situácii je autista. Ostatné „neobrazové slová“ sa učí až oveľa neskôr formou definícií cez slová „obrazové“, respektíve cez iné už predtým zadefinované slová. Logicky vzaté každý pojem, ktorý priraďujeme ku konkrétnemu predmetu (obraz), je vlastne akási superkrátka definícia. Taký jeden bod na priamke.

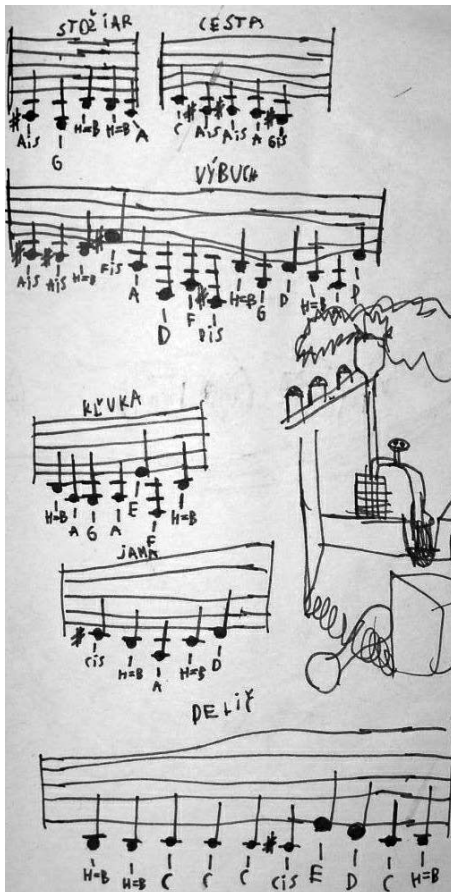
Podobne je to s jeho pozornosťou, ktorej neprítomnosť býva u autistov často komentovaná formou „vo svojom svete“. Domnievam sa, že to úzko súvisí práve s obrazovým (nevedomým) myslením. Skúste si

predstaviť, ako by sa správali neurotypické deti, keby sme ich umiestnili do sály, kde by sa premietal zaujímavý farebný film. Chovali by sa presne tak, ako sa často chová Matej. Nedokázali by sa sústrediť na to, čo im hovoríme. Ich pozornosť by bola sústavne priťahovaná meniacimi sa obrázkami filmu. Nakoniec si stačí spomenúť, aké je komplikované komunikovať na návšteve, kde je pustená televízia. Matejko to má takto v hlave takmer stále, a na rozdiel od televízie to zatiaľ väčšinou nevie vypnúť.

Raz nakreslil v Autistickom centre asi dvadsaťbodový postup „splývania guľičiek“. Bola to akási kombinácia embryológie a vizuálnej hry s geometriou, pričom hlavné úlohy obsadili dve guľičky. Nevie, čím bol inšpirovaný, keď to kreslil, nebola som pri tom. Každopádne, keď sme odtiaľ išli, sám od seba trochu rozprával o embryológii, ktorou sa v tom čase nezaoberal. Nadšene a nežne povedal: „Najzaujímavejšie sú tie prvé dva týždne.“ Pretože vtedy sa vytvorí telo embrya a potom to už „len“ rastie a dotvára vnútornú štruktúru. Je fascinujúce (a to som si všimla už kedysi, keď embryológiu dlhodobo študoval), že on má v hlave exaktný film toho, ako sa vyvíja celý ten dej od splnutia vajíčka a spermie, cez množenie buniek, vznik zhluku, ich oddelenie do dvoch vrstiev, cez diferenciáciu hlavového konca, s dôrazom na následné rotácie do konečného tvaru telička embrya. Možno je to úžasné len pre mňa, lebo i na mňa tieto filmové predstavy urobili svojho času obrovský dojem, keď som to študovala na univerzite. Viem, že väčšina spolužiakov si to vôbec nevedela predstaviť. Z toho čo kreslím viem, že vníma analógiu

medzi fylogenezou a ontogenezou. Kreslil si evolúciu človeka (a iných tvorov, aj vymyslených) od prvých bunkových foriem života postupne až po súčasnosť (cez zhluky buniek, mikrodóniu, rybovité a plazovité medzistupne). Má dar vidieť evolúciu z pohľadu na zvieru a vidí príbuznosť medzi zvermi. Niekedy pravda aj medzi tými, medzi ktorými nie je.

Jednou spoločnou črtou autistov je deficit emocionálno-sociálnej intuície, inak ide o skupinu natoľko heterogénnu, ako sme my – neurotypickí. To, čo my neurotypickí

Hudba v slovách

intuitívne cítime v emocionálno-sociálnej oblasti často bez toho, že by sme si to vôbec uvedomovali, sa oni – neuroatypickí musia učiť, vytvárať si tak logický systém sociálnych pravidiel a učiť sa pochopiť od-tiene emócií. Naopak to, čo sa my musíme učiť, Matej akoby dokázal vidieť. Tiež často bez toho, že by si to uvedomoval, a že by cítil potrebu o tom hovoriť.

Intuitívne a asociatívne myslenie je celkom dobrou alternatívnou logiky. Vzájomne sa dopĺňajú, nakoľko nevedomá intuícia sa môže často dostať mnohonásobne ďalej, ako je vedomá logika vôbec schopná. Dovolím si tvrdiť, že intuícia v poznání môže často fungovať ako skratka (analogia teoretických časových tunelov vo vesmíre?) umožňujúca prejsť „vzdialenosť“, na ktorú by logika potrebovala oveľa viac než jeden ľudský život. Na prvý pohľad logický postup nás môže priviesť k nesprávnemu záveru, alebo nás nikam neprivedie, lebo ako nástroj nepostačuje (pozri filozoficko-logické „keď klamár povie neklamem“). Intuícia vidí, logika definuje a dokazuje. Intuícia môže logiku predbehnúť práve preto, že vidí, aj keď často nevie vysvetliť „prečo“. Ak niečo vidím, nepotrebujem dôkaz, že to je. Hádam okrem hlbšej filozofie pojmov. Ak aj niečo vidím, nepovažujem za potrebné vysvetliť to ostatným. Toto pravidelne vidno na Matejovom verbálnom prejave. Často začne rozprávať akoby bez zmyslu. On pritom z „videného“ hovorí len to podľa neho podstatné. To znamená v absolútnej väčšine bez uvedenia toho, čo mu napadlo. Dôkaz existencie javu, či veci potrebujem, ak ho (či ju) „nevidím“. Je to obvykle z dôvodu nepozorovateľnosti voľným okom (oblasť mikro- a makrosвета). Alebo ak vidím niečo, čo ostatní nevidia a ja si uvedomujem, že to nevidia. A práve toto si mnohí autisti často neuvedomujú.